

Sumari

Pròleg.....	5
Introducció	9
I. LA VIDA I L'OBRA PEDAGÒGICA DE PAU LÓPEZ CASTELLOTE ...	15
La infantesa (1929-1939)	19
Orígens i primers records	19
La guerra	22
Perduts a França.....	24
El retorn	26
La fe, la cultura, i el treball (1940-1957)	31
Els estudis primaris	31
El batxillerat	33
La universitat	39
La joventut	44
Les primeres experiències educatives	46
La família.....	48
L'inici de la vida professional (1957-1971)	53
L'escola Costa i Llobera.....	53
Els inicis	53
Plantejaments pedagògics.....	56
El caràcter confessional	61
La crisi.....	63
El SIESC	69
L'Agrupació Catòlica de Graduades.....	69
La preparació de les reunions del SIESC	70

La plenitud (1971-1991).....	75
El COU Jaume Bofill.....	75
El curs d'orientació universitària (COU).....	75
Oferiment i acceptació.....	76
El nom de Jaume Bofill.....	81
L'ideari del Centre d'estudis Jaume Bofill.....	82
El funcionament del centre.....	86
L'Escola Pia de Nostra Senyora.....	89
El Centre Cultural Calassanç.....	94
El grup Fe i Treball.....	96
Creació i consolidació del grup (1971-1975).....	98
Presència i influència (1976-1985).....	102
Presència pública.....	110
La política.....	110
Els mitjans de comunicació.....	114
Les conferències.....	121
Els llibres.....	122
El final (1992-1994).....	125
La malaltia.....	125
La jubilació.....	130
La mort.....	135
Epíleg: parlar amb la pròpia vida.....	145
II. BASES ANTROPOLÒGIQUES I ÈTIQUES DEL PENSAMENT PEDAGÒ- GIC DE PAU LÓPEZ CASTELLOTE.....	149
Introducció.....	151
Persona i ambient.....	153
Una teoria de la vida i de l'ambient.....	153
Relació jo-ambient: la vivència.....	154
Persona i història.....	165
Persona i transcendència.....	183
La persona humana, imatge de Déu.....	193
III. L'EDUCACIÓ CRISTIANA SEGONS PAU LÓPEZ CASTELLOTE	197
La visió de 1970.....	199
L'educació cristiana.....	200

El moment històric	200
“La” educació cristiana.....	201
Principis fonamentals i fets accidentals.....	202
Formació de la persona	204
Què és una persona?	204
Persona i Història.....	206
Formació del fill de Déu	211
Per a què fills de Déu?.....	211
Fill-de-Déu-en-el-món.....	212
Educar el fill de Déu	212
L’home a imatge de Déu i fill de Déu.....	213
La formació	214
La instrucció.....	217
La visió de 1979	221
Instrucció i valoració.....	221
La necessitat de l’ambient	224
El coneixement científic i les opcions personals.....	225
L’ensenyament	227
Les conviccions socials	229
L’educació cristiana	231
IV. L’ESCOLA CRISTIANA DE PAU LÓPEZ CASTELLOTE.....	235
La visió de 1968	237
La crisi de l’escola cristiana.....	237
Què és una escola cristiana?	241
L’escola cristiana d’avui	242
L’escola cristiana i la política	247
Pedagogia de la cosmovisió cristiana.....	249
La visió de 1979	251
La funció de l’escola en l’educació.....	251
L’escola, entre la família i la societat	253
Escola pública i escola privada.....	255
Escola i política.....	257
Escola i moda cultural.....	257
El democraticisme.....	258

La socialització.....	258
L'autogestió	259
L'antiautoritat.....	259
La coeducació	260
La permissivitat.....	261
L'abús del diner	261
El marxisme.....	263
Escola i participació.....	264
Escola i país.....	265
L'escola cristiana	267
Conclusions	273
Bibliografia.....	291

Pròleg

Em plau prologar aquest llibre del professor i amic Valentí Feixas. Ha esmerçat molts anys de la seva vida a estudiar el pensament del seu mestre Pau López Castellote (1929-1994) i, finalment, el presenta en un llibre per donar a conèixer el seu pensament pedagògic i retre-li un homenatge pòstum.

Aquest llibre que presento, que va merèixer el XXVI Premi Joan Profitós d'assaig pedagògic, es nodreix de la tesi doctoral que l'autor va defensar excel·lentment a la Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna de la Universitat Ramon Llull. Vaig tenir la sort de formar part del tribunal i del diàleg filosòfic que va despertar.

La publicació d'aquest llibre és una molt bona notícia. En un temps especialment caracteritzat per l'amnèsia cultural i per l'oblit dels grans mestres pensadors i pedagogs, aquest estudi omple un buit immens en la bibliografia en llengua catalana. Calia un llibre sobre la vida, el pensament i l'acció pedagògica de Pau López Castellote i és just que, finalment, s'editi. Els seus deixebles (que en té encara molts) s'alegraran d'aquesta obra i els qui no van tenir el goig de poder escoltar-lo i llegir-lo, coneixeran un dels grans homenots, per dir-ho a la manera de Josep Pla, de la pedagogia catalana del segle passat.

Som davant d'una obra molt completa. De bell antuvi, Valentí Feixas presenta l'itinerari vital del pedagog català, explicant els meandres de la seva vida i la seva trajectòria familiar i professional. Per comprendre el pensament d'un autor és indispensable copsar el fil de

la seva vida, les trobades i les topades que va tenir, ja que, al capdavant, tota obra té una arrel profundament biogràfica.

En un segon moment, ens presenta, amb tota exhaustivitat, l'acció pedagògica de Pau López Castellote, la seva implicació en diferents institucions escolars, el seu lideratge educatiu i les obres que va realitzar en vida. Ens mostra la personalitat d'un home inquiet i preocupat pel seu temps, compromès amb tota mena de causes nobles i plenament involucrat en la seva època.

Som davant d'un perfil activista. Pau López Castellote va ser, en essència, un educador, un home d'acció, però alimentava la seva praxi educativa i els seus compromisos institucionals amb la vida contemplativa i espiritual que era profunda i rica. Per conèixer la vida externa d'un activista, cal, sovint, pouar en la vida interna, en la *vita interior*. Hi ha creadors i artistes que l'amaguen i hem de cercar-la intuïtivament, però, d'altres, com Pau López Castellote, ens la mostra sense complexos. Era un home de fe cristiana, de pregària i de meditació, de vida eucarística i de pertinença eclesial.

Finalment, Valentí Feixas ens presenta els eixos centrals del pensament pedagògic de Pau López Castellote. A part de la seva acció pedagògica, el qui fou fundador del COU Jaume Bofill, va escriure molts textos sobre educació, pedagogia i filosofia de l'educació. Molts d'aquests escrits són difícils de trobar, altres estan esparsos en revistes i en publicacions que ja no existeixen. L'autor d'aquest llibre ha tingut la paciència de reunir-los, d'endreçar-los i d'exposar-los, tractant de destil·lar l'essència del seu pensament pedagògic centrat en la persona. Ens mostra l'evolució de la seva pedagogia, la visió de la seva filosofia i les seves intuïcions bàsiques.

Pau López Castellote no era un filòsof en el sentit estricte de la paraula, però sí que era un pensador que reflexionava sobre la praxi educativa, sobre la instrucció, sobre la formació, sobre la comunitat educativa i sobre el que implica educar en clau cristiana. Pensava el que feia i feia el que pensava. Meditava sobre la seva acció i, a la vegada, la seva acció alimentava el seu pensament. Era un actor contemplatiu o bé un contemplatiu en l'acció.

Valentí Feixas aprofundeix en la dialèctica entre persona i ambient i ens fa veure com en el pensament pedagògic de Pau López Castellote, l'ambient, mot que també emprà Emmanuel Mounier (1905-1950), és decisiu en la configuració de la persona, de la seva *forma mentis* i *forma cordis*. No som mònades aïllades, ni àtoms dispersos pel buit; som éssers arrelats a una circumstància, diria José Ortega y Gasset, vinculats a d'altres persones, a les seves històries i això ens configura com a éssers humans.

A la vegada, Valentí Feixas explora les bases antropològiques de la seva pedagogia, perquè, com diu Edith Stein (1891-1942), tota pedagogia es nodreix d'una antropologia filosòfica. En el *telos* educatiu, hi ha una visió del que l'ésser humà està cridat a ésser. Segons Pau López Castellote, la persona és un ésser *in fieri*, cridat a esdevenir quelcom que encara no és, però que, a través de la formació, pot assolir.

L'antropologia de Pau López Castellote es podria definir de matriu tomista, però en diàleg constant amb el personalisme del segle xx. Entenia la persona com un ésser complex, obert a la transcendència, fet per a ser lliure, cridat a una plena maduració. No amagava la seva visió cristiana i introduïa categories de caràcter teològic en el seu pensament pedagògic. Criticava, amb vehemència, qualsevol forma de reduccionisme antropològic que pretengués encabir la riquesa insondable de l'ésser humà en una visió unilateral o fragmentària del seu ésser. El seu pensament té el do de la claredat, es basteix sobre la tradició del sentit comú, de referències balmesianes i s'eleva al misteri de Déu com a terme d'arribada.

Animo el lector a llegir atentament les pàgines d'aquest llibre. Cal advertir-li, però, que tota temptativa de copar l'essència d'una persona està condemnada al fracàs. Aquest assaig és un intent reeixit i així ho va reconèixer el jurat del Premi Joan Profitós i el tribunal que va jutjar la tesi doctoral que l'inspira. El llibre ens ajuda a trencar tòpics i estereotips sobre la persona de Pau López Castellote i, a la vegada, a endinsar-nos en la profunditat del seu pensament, de la seva acció educativa i de la seva trajectòria vital.

Després de llegir el llibre, hom sent gratitud. Gratitude a Pau López Castellote per la seva entrega a l'educació i a l'autor del llibre, Valentí Feixas, per presentar-nos aquest pedagog de les nostres terres.

Francesc TORRALBA

Introducció

Som com som i com junts ens fem.

Pau LÓPEZ¹

Vaig conèixer en Pau López a finals del curs 1975-1976. Amb un grup de companys que havíem finalitzat el batxillerat superior a l'Escola Tècnica del Clot, em vaig inscriure al COU Jaume Bofill de l'Escola Pia de Catalunya. Ens va atendre molt cordialment un senyor que va resultar ser el director del centre. Des d'aquell dia i fins a la tardor de 1994, quan morí després d'un llarg procés de malaltia, conèixer i compartir amb en Pau López la tasca educativa, com a alumne i deixeble, company i amic, ha estat un dels fets que més han marcat la meva vida personal i professional.

Per a la majoria dels qui cursàrem el Curs d'Orientació Universitària al Jaume Bofill, el recordem com una experiència que ens marcà positivament. Sobretot pels qui més tard, ja universitaris, vam tenir l'oportunitat d'anar aprenent l'"art" i la "ciència" d'ensenyar al costat dels professors del COU, com a professors ajudants.

L'any 1984, en Pau López m'oferí la possibilitat d'incorporar-me a l'equip de professors de l'Escola Pia de Nostra Senyora COU Jaume Bofill, al carrer Diputació, on hi vaig romandre fins al 1991. En aquells set anys compartírem amb molta intensitat, no només la tasca

1. Inscripció que figurava en una ceràmica que en Pau López va encarregar a les Benetes de Montserrat i que fou el regal de noces que ens feu a la meva esposa i a mi el dia 27 d'octubre de 1984.

educativa i de direcció de l'Escola, sinó també una profunda amistat que perdurà fins a la seva mort.

Pau López assistí el setembre de 1992 a la inauguració de l'Escola Universitària d'Infermeria i Fisioteràpia Blanquerna de la Universitat Ramon Llull, centre que vaig tenir el goig de dirigir des de l'inici de les seves activitats i on s'hi reflectí tot allò après al seu costat. Recordo també en Pau parlant de la seva malaltia als estudiants de l'Escola (maig de 1993) i als professors sobre la tasca de l'educador (setembre de 1993). I el recordo especialment en la meua darrera conversa amb ell a l'hospital, al llit i sense gairebé forces per parlar, però interessant-se per la marxa de l'Escola i encoratjant-me a continuar treballant pels nostres ideals educatius compartits.

En l'acte acadèmic de graduació de la Primera Promoció de l'Escola Universitària d'Infermeria i Fisioteràpia, al Palau de la Música Catalana (juliol de 1995), el Dr. Miquel Gassiot, rector de la nostra universitat, centrà la seva intervenció evocant la figura d'en Pau López com a educador, citant l'article publicat per en Pau López² amb motiu de la seva conversa mantinguda el "dia del malalt" amb els estudiants que s'hi graduaven.

En els ambients educatius catalans Pau López era conegut com a fundador de l'Escola Costa i Llobera, a finals dels anys cinquanta, i del COU Jaume Bofill de l'Escola Pia de Catalunya a principis dels setanta, del qual fou director fins que la seva malaltia li ho impedí, així com a promotor del Consell Català d'Ensenyament en temps de la transició democràtica. En totes aquestes obres defensà, des de la seva identitat catòlica, un ensenyament centrat en la persona, arrelat al país i obert a la transcendència.

La seva tasca com a educador la realitzà també a través dels mitjans de comunicació col·laborant amb articles sobre temes educatius generals en publicacions periòdiques diverses (*La Vanguardia*, *El Correo Catalán*, *Avui*, *Ya*, *Diari d'Andorra*, *El Magisterio Español*, etc.) i intervenint en programes radiofònics i televisius. Publicà sis llibres i

2. LÓPEZ, P. "Hi ha una joventut que espera", *Catalunya Cristiana* (10-VI-93).

col·laborà en l'edició dels setze volums de la col·lecció “Roser Pujades” dedicada als educadors.

Fou en els ambients cristians on la seva figura i el seu pensament foren més coneguts. A casa nostra es prodigà, sobretot els anys vuitanta, en xerrades i conferències a professors, pares i alumnes d'escoles, parròquies, associacions i partits polítics. Des dels seus inicis col·laborà en la revista *Cristiandad* i en el setmanari *Catalunya Cristiana*. Per la seva tasca en el camp de la comunicació va rebre el premi “Bravo” de la Conferència Episcopal Catalana l'any 1980. Durant tres anys va formar part de la Subcomissió de la Família de la Conferència Episcopal Espanyola i en els darrers anys, ja jubilat, fou delegat per a la Família de l'Arquebisbat de Barcelona. Durant molts anys fou secretari i vicepresident de la Societat Internacional dels Ensenyants de Secundària Catòlics (SIESC), des del grup Fe i Treball de Catalunya.

Amb motiu de la seva mort, en la columna d'opinió de *La Vanguardia*³ llegíem “Ha fallecido un humanista, un destacado pedagogo y un cristiano ejemplar”, destacant del seu humanisme “su sentido común” i que va ser “maestro de maestros”. “La muerte de Pau López i Castellote ha llegado de forma discreta, como lo fue su vida, a pesar de su brillante trayectoria profesional y humana.”

I en la secció Porta Oberta de l'*Avui*⁴ es deia que “combinava el do de la paraula convençuda amb l'atenció del saber escoltar”. Destacant el seu “esforç vital de pensador i treballador en el vessant pedagògic” afirmava que “la integritat del pedagog desaparegut, la coherència del seu pensament esdevenien la força engrescadora, el potencial dinàmic que calia en aquella jovenalla per fer-se homes i dones”. De la seva tasca com a director s'hi deia: “una direcció no solament recordada per alumnes i professors, que en marcarien de la seva gestió i docència, la gran consideració per les persones i sobretot per l'ambient de satisfacció, d'àmbit acadèmic suportable però exigent més en els esforços que en els resultats.” I acabava: “Home de fe i de virtut; tota una vida de combat per la coherència.”

3. ARASA, D. “Pau López Castellote”, *La Vanguardia* (30-X-94).

4. ARENAS, J. “La mort d'un home coherent”, *Avui* (26-X-94).

El setmanari *Catalunya Cristiana* dedicà l'editorial i una secció del seu número 789 de 3 de novembre de 1994 en evocació i record de Pau López, amb una crònica del funeral a Santa Maria del Mar, al qual assistírem més d'un miler de persones. La revista *Cristiandad* dedicà també el seu número 761 de novembre-desembre de 1994 "In memoriam Pau López". I l'Escola Pia de Nostra Senyora - COU Jaume Bofill va dedicar les pàgines centrals del seu butlletí *Finestral* de desembre del 1994 a un Memorial Pau López, on professors i alumnes glossaren la seva figura des de la perspectiva d'educador.

Lluís Busquets⁵, periodista, escriptor i professor del COU Jaume Bofill, glossava també la figura d'en Pau López i deia que "Un dia caldrà recollir els seus articles [...] i les seves ponències en nombrosos encontres i reunions de caire educatiu". En el mateix sentit s'expressà l'escolapi Ferran Guillén⁶ argumentant que "Amb motiu de la seva mort, seria bo recollir i estudiar els seus escrits sobre allò que podríem anomenar la seva *filosofia de l'educació*". Han estat moltes les persones que conegueren en Pau López que em manifestaren també la conveniència de recollir i estudiar els seus escrits, especialment pel que fa a l'aspecte educatiu.

Vaig parlar amb la família López-Heredia de la possibilitat de fer la meva tesi doctoral sobre el pensament pedagògic del seu espòs i pare. No només van veure de bon grat aquesta idea, sinó que em cediren l'arxiu personal d'en Pau López.

Aquest treball, gestat al llarg de vint anys, és doncs l'adaptació d'una part de la tesi doctoral del mateix títol defensada a la Universitat Ramon Llull el desembre de 2015. Un treball que no pretenia ser un estudi exhaustiu dels molts escrits de Pau López, sinó l'anàlisi dels seus escrits principals sobre educació, a la llum de la seva trajectòria vital i de la seva acció educativa.

L'objectiu d'aquesta treball és mostrar i deixar constància de la figura de Pau López Castellote a través de la seva biografia, de les seves

5. BUSQUETS, Ll. "Pau López Castellote, mestre", *Crònica d'Ensenyament*, 72 (gener de 1995).

6. GUILLÉN, F. "En la mort d'en Pau López", *Catalunya Cristiana* (6-IV-95).

idees sobre l'ésser humà, l'escola i l'educació, i de la seva aportació a l'educació del nostre temps i al nostre país.

“Ser persona” era el títol del seminari que Pau López i Castellote impartí durant molts anys als alumnes del COU Jaume Bofill i al qual jo vaig assistir. M’ha semblat que no podia trobar un millor títol.

I
La vida i l'obra pedagògica
de Pau López Castellote

L'estructura del relat de la vida de Pau López Castellote s'ha construït a partir de l'esquema que ell mateix utilitzà en una lliçó que, amb el títol de *L'aportació d'una vida a la construcció d'un país*, impartí en el Primer Curs d'Estiu del Grup d'Estudis Nacionalistes, celebrat a la vila de Valls, l'estiu de 1982.¹

El nucli del contingut² s'ha articulat a partir d'uns escrits inèdits que, amb el nom de *L'herència*, dedicà als seus fills els darrers anys de la seva vida, un cop diagnosticada la seva malaltia, complementats amb relats de Pau López confiats a l'autor de la tesi durant els anys d'amistat compartida. Les expressions literals d'aquests escrits són citades entre cometes sense referència.

L'apartat que es refereix al COU Jaume Bofill ha estat documentat a partir de l'article "La experiencia del C.O.U. «Jaume Bofill»" escrit per Pau López i publicat l'any 1973 a la *Revista de Ciencias de la Educación* de Madrid. Aquest període ha estat complementat amb la pròpia experiència de l'autor i el relat de col·laboradors íntims de Pau López en aquesta etapa.³

L'apartat que es refereix al grup Fe i Treball s'ha basat principalment en les aportacions publicades als congressos anuals del Secretariat Internacional d'Ensenyants de Secundària Catòlica (SIESC) i que són referenciades a les notes al peu i a la bibliografia.

1. L'autor d'aquest treball hi va assistir com a alumne.

2. A excepció dels apartats dels punts de l'apartat 2.4 que no va tenir temps d'escriure, de l'apartat 2.5.3 que tracta del ressò de la seva mort, i de l'epíleg que està extret de la lliçó del curs de Valls.

3. En especial de Josep Maria Soler i Argilaga.

L'apartat que es refereix a la seva presència pública es basa en documentació del seu arxiu personal.

I, finalment, l'apartat de la seva mort es documenta amb els testimonis publicats als mitjans de comunicació.

La infantesa (1929-1939)

ORÍGENS I PRIMERS RECORDS

Pau López i Castellote comença la seva aventura sobre la terra el dia 1 de febrer de 1929 a Barcelona. Fill de Pedro López Pérez i de Josefina Castellote Rivera, arriba al món en el primer pis d'una casa del carrer Dos de Maig, davant de la porta principal de l'Hospital de la Creu Roja, on els seus pares hi vivien rellogats.

El seu pare havia arribat a Barcelona cap als anys vint procedent d'un poble de València anomenat Corrales de Utiel, una regió de parla castellana que pertanyia, però, al bisbat de Cuenca. Pedro López es dedicava a la neteja de vidres de locals comercials, bars, botigues, etc. La seva mare, tot i haver nascut a Barcelona, va viure dels sis als setze anys a Alcanyís, província de Terol, d'on va tornar amb la seva mare a *servir*. Un cop casada, tenia noies a casa seva que aprenien a cosir.

El van batejar a la parròquia de Sant Martí, al temple situat al mateix lloc que l'actual, però cremat en temps de la Guerra Civil Espanyola. Al cap de poc temps es traslladen rellogats a una casa de la cantonada Mallorca-Navas de Tolosa, a la part de dalt i a l'esquerra mirant a muntanya.

Els primers records de Pau López s'associen vagament a aquesta casa: “unes escales a l'aire lliure, un pati sota el nivell del carrer, una barana verda, de fusta, al voltant del primer pis, a peu pla de la vorera i amb obertures no al carrer, sinó a l'interior. A sota d'aquell pis un altre a nivell de pati. Em donava la sensació d'una forma de viure *acollidora*, com si tots fóssim família. Una convivència apretada.”

També recorda indrets de referència del barri del Clot: “Cal Duch, davant de Sant Pere Claver,¹ a l'altra banda de la carretera de Ribes (avui carrer del Clot), amb cavalls davant la gran porta de ferro que en tanca el barri, i la *caixa d'orus* (traducció popular de la Caja de Ahorros), situada a la mateixa illa. El bar Els tres tombs a la cantonada del carrer del Clot amb el d'Espronceda, on s'hi reunien molts carreters amb els seus carros i mules i on hi havia un abeurador per a les bèsties a l'entrada.”

Al cap d'un temps, als tres o quatre anys, es traslladen a viure, també rellogats, a ca l'espardenyer, al costat del que fou el Cinema Meridiana.² Pau López recorda que li agradava mirar com treballava l'espardenyer “assegut, davant del seu banc, sobre un tauló amb potes que sortia de sota la taula, una cama a cada costat”. La seva mare li havia explicat moltes vegades que en aquella època s'havia escapat de casa.³

Quan va arribar l'hora de portar-lo a l'escola, amb la seva mare van anar a veure “un col·legi de monges” del carrer Mallorca, entre Muntanya i Rogent. Recorda que “vaig entrar, tremolenc, en una mena de rebedor enrajolat amb rajola de València de color verd en la part baixa de la paret. Hi havia molta gent esperant. Ni vam arribar a parlar amb ningú”.⁴ També recorda haver visitat Sant Pere Claver: “Una sala allargada, molts nens asseguts en uns bancs i, al voltant nostre, unes persones vestides de negre fins els peus que ens vigilaven

1. El Centre de la Mare de Déu del Carme i Sant Pere Claver situat a la cruïlla del carrer Navas de Tolosa amb la carretera de Ribes, era un centre de formació i catequesi construït el 1900 per la “Congregación de la Inmaculada y San Luis Gonzaga”.

2. El Cinema Meridiana va ser tota una institució al barri del Clot fins que va ser enderrocat a principis dels anys setanta. En aquella època, l'avinguda Meridiana era un amplíssim carrer sense pavimentar, en bona part amb el sòl de terra, pel qual passava el tren.

3. “Després d'haver demanat un cèntim a l'espardenyer, vaig travessar el pas a nivell del carrer Muntanya i, seguit de la meva mare sense que jo me'n adonés, vaig anar fins un quiosc de l'altra banda de la via del tren. Quan hi vaig haver arribat, vaig començar a donar cops de peu a la paret de la barraqueta de fusta fins que la dona del quiosc em va descobrir. Va sortir, jo li vaig donar el cèntim i ella em va donar un caramel. Vaig tornar a casa pel mateix camí i, quan vaig ser a casa, la meva mare em va donar una surra.”

4. Aquesta escola fou regentada per les Paüles fins als anys setanta. En l'actualitat és Centre Públic d'Ensenyament Primari, l'Escola Dovella.

des dels corredors. Vaig sentir por.” Finalment, però, el portaren a un petit col·legi de barri (només tenia una classe), davant mateix de l’edifici de La Farinera, al carrer Mallorca.

El col·legi el portava un jove matrimoni, *don* Manuel i *doña* Mercedes, que eren adventistes del setè dia. Els recorda com una gent deliciosa que van fer amistat amb els seus pares. Va assistir a bastants actes que celebraven els dissabtes a la seva capella del carrer Consell de Cent cantonada amb Bailén.

Havien anat amb ells d’excursió a Les Planes on, en comptes de fer una paella i carn a la brasa com feia amb els seus pares quan anaven a les mateixes Planes, o a la Font del Fargues o a Can Baró, feien grans paellades de patates i cebes: eren vegetarians.

Uns anys més tard es traslladen, i per primer cop sense estar rellogats, a un primer pis d’una caseta baixa del carrer Navas de Tolosa, entre Mallorca i Múrcia. Pel carrer Navas un lleter serveix a domicili llet freda i calenta, i en tot el barri és constant l’olor de les corts. En el balcó de la casa hi té un dels records més preuats: “Una nit d’estiu; les portes del balcó obertes; el meu pare assegut a la fresca i jo sobre els seus genolls —coberts amb els típics pantalons de pana dels obrers d’aleshores— menjant una llesca de pa torrat untat amb oli i all. En la llunyania, al Tibidabo, unes llumetes puguen i baixen. El meu pare m’explica: és l’*atalaia*.”

D’aquells temps recorda com el seu pare el portava a sentir concerts de la Banda Municipal al desaparegut Palau de Belles Arts. Els diumenges a la tarda el seu pare se n’anava al bar i ell, amb la seva mare i la seva germana, anava a passar la tarda, berenar inclòs, al cine Meridiana.

Després es traslladen a una casa del carrer Mallorca, a tocar del carrer Biscaia. Quan vivien en aquesta casa esclatà la guerra: “L’expressió *abans de la guerra* em portava, sobretot després d’haver-la passat, el record d’una vida paradisiàca —paradís, que us semblaria una misèria perquè érem una família molt pobra, no tenia cap joguina i jugàvem molt pel carrer—. Que els ous costessin un ral, que cada dia

pogués portar pa de la fleca, que fos possible comprar a la botiga el que la meva mare em manés i que sempre hi trobés queviures: per a mi això era el paradís.”

LA GUERRA

L'esclat de la guerra li suposa, com a tothom, un gran impacte: “Conservo la sensació que els esdeveniments van produir en mi aquells dies: eren una barreja de solitud, de curiositat, d'entusiasme festiu, de triomf solidari i de por. Però el que predominava en l'ambient que jo vivia, i per consegüent en mi, era l'entusiasme festiu.”

Les imatges de Sant Pere Claver cremant pels quatre costats,⁵ amb una forta olor de fusta cremada que durant molts dies va emplenar tot el barri, i de les mòmies exposades davant la porta de l'església de Les Saleses formaven part d'un espectacle que l'enlluernava i li feia viure el començament de la guerra com un acte col·lectiu d'entusiasme. Tanmateix, la paraula “guerra” no es feia servir. Es parlava, i sempre amb un entusiasme heroic, d’“el frente”. Fins i tot la nit del primer bombardeig de Barcelona des del cuirassat *Jaime I*, la recorda com una aventura en retornar a casa enmig d'una inundació. Entre els llampecs, els trons i la pluja, no va distingir el so de les canonades.

Un dia comencen a canviar les coses: sent parlar a les veïnes de fills morts al front. El seu pare emmalalteix de pulmonia. Pau López no recorda haver estat conscient d'aquest fet però, de sobte, el maig de 1937, el seu pare mor: “Vaig sentir com un cop de maça al cap i sobre tota la meva vida.”

La mort del pare va marcar un període completament nou en la seva vida. La mare, que tenia a casa un petit taller on les noies venien

5. En esclatar la guerra, a Sant Pere Claver hi assistien uns tres-cents alumnes del barri, de primera ensenyança fins a l'ensenyament superior, comerç i batxillerat, a més a més de classes nocturnes per a joves obrers. Tot i el seu arrelament al barri, que perdura avui com a Escola Tècnica Professional del Clot (De la Companyia de Jesús), fou saquejat i cremat el migdia del 19 de juliol de 1936. Vegeu PUIG, E. —S.J.— (2000). *L'Escola del Clot: Cent anys educant i aprenent*. Barcelona: Escola Tècnica Professional del Clot.

a aprendre a fer de modistes, es troba sense el pare i sense aprenents. Decideix posar un rellogat a casa i es dedica a fer feines en un col·legi del carrer Llària. Gràcies a això la seva mare li pot comprar el primer “traje chaqueta” a la sastreria Modelo i poden veure les pel·lícules *Dràcula* i *Katiuska* al teatre Novedades.

Però el relloguer s’acaba i la mare es posa malalta. Comencen a patir gana i se’ls fa impossible aguantar el lloguer de la casa. Tornen a la situació de rellogats, ara al Poble Nou, al carrer Espronceda, poc abans de Pere IV. Al pis de sota hi havia un veí que era de les Patrulles de Control, i ell anava cada dia a rentar els plats a la seva dona (s’havia de posar sobre una cadira perquè no hi arribava); ella, a canvi, li donava una llesca de pa amb vi i sucre que ell es menjava al balcó de la casa. Tenia vuit anys.

En aquells moments ja s’ha imposat el racionament. Va anar una temporada al col·legi que hi havia al carrer del Marroc, davant de casa. Li deien el “Colegio del matadero” i a més de les classes hi donaven un quart de litre de llet cada dia. L’interès principal d’anar a escola era el quart de llet. Per això, quan li sortia qualsevol oportunitat de menjar o portar menjar a casa deixava d’anar-hi.

Una temporada fa de vaquer a Badalona. “Amb quin gust recordo l’olor de l’alfals acabat de tallar mentre l’anàvem dallant al Prat, i el trajecte a Badalona jaient jo de cara al cel damunt d’aquella carretada que s’elevava molt per sobre de les baranes!” Una altra temporada fa de pagès a cal Carret, una masia del terme de Viladecans. Els ajudava a collir carxofes, faves i enciams, i feia el que li manaven a canvi de menjar i dormir. També va passar una temporada en una masia collectivitzada del Prat, on confessà no haver fet gairebé res, fent més d’una vegada el trajecte a peu fins al Poble Nou, carregat amb unes quantes verdures.

Els bombardeigs els van fer patir molt. Sovint les bombes anaven adreçades precisament al Poble Nou, on hi havia molta indústria. Generalment no sortien de casa. Un cop que van sortir, però, veieren els avions que tenien a sobre i com anaven deixant caure les bombes.

“No us podeu imaginar el pànic que això produeix. Una d’elles va caure a uns cent metres de nosaltres. Ens vam estirar al terra i vam sentir en el nostre ventre el sotrac de l’explosió.”

La por es va anar apoderant d’ells i van decidir anar a viure als túnels del metro. Van agafar matalassos i estris de cuina i es van instal·lar, amb la seva mare i la seva germana, als corredors del metro de la Plaça Espanya. Aquells dies recollia “colillas” per a vendre’n el tabac desfet i, fins i tot, robà gasolina d’un garatge per poder coure el menjar en el fogó.

La situació era cada cop més desesperada. Van arribar a menjar herbes bullides i peles de patates recollides a les escombraries d’un hospital. Passaven dies sencers sense pràcticament menjar res.

La situació esdevé tan crítica que la seva mare decideix enviar-lo, junt amb sa germana petita, a unes colònies de refugiats instal·lades a les cases d’estiu de la Garriga. Era l’any 1938 i en aquelles colònies hi havia nens i nenes de Barcelona i del nord d’Espanya, sobretot d’Astúries i del País Basc. Almenys allà menjaran alguna cosa.

PERDUTS A FRANÇA

Amb l’entrada de l’exèrcit de Franco els envien, amb el que porten a sobre, cap a França on, així els ho diuen, els esperarien els pares. Surten de nit un vell autocar i dos camions. La seva germana petita viatja a l’autocar i ell, amb dos nens més, en el camió que portava els paquets. Arriben a una estació on agafaran el tren cap a Figueres. En un furgó de càrrega hi encabeixen més de cent persones. Hi anaven tan estrets que a mig camí va perdre la sabata i no la pogué recuperar fins una parada on tothom va baixar.

A l’estació de Figueres sofreixen un bombardeig: “Sempre recordaré el furgó ple de nens i nenes tots cridant: mama!, mama!, mama! De sobte es feia sentir el xiulet característic de les bombes quan cauen i tots quedàvem muts, sense dir res, en un silenci absolut que durava el que durava el malèfic xiulet. Un cop esclatada la bomba, coberts

tots de pols, tornàvem a cridar el mateix: mama!, mama!, mama!, fins que un altre xiulet ens feia tornar a callar, per tornar a cridar una i mil vegades la mare.” Així durant gairebé tot el primer dia a Figueres.

A Figueres els pugen en un autocar que els ha de portar a França. Passada la frontera arribaran a una estació on agafaran un altre tren: “Vam pujar a un tren magnífic, net i còmode i, a una velocitat que em semblava increïble, ens van portar tres dies per terres de França.” Passen per París, on veu per un moment la torre Eiffel, Amiens i arriben a Abbeville, on prenen un carrilet que els condueix a Cayeux-sur-Mer, un poble d’estiu en ple Canal de la Mànega, a la Normandia, prop de Bèlgica.

A Cayeux-sur-Mer hi van tenir una estada molt agradable. Els ubicaren en una colònia d’estiu per a nens de l’interior anomenada Beauvais, com la ciutat del mateix nom. Passejaven pel poble i la gent els feia entrar a les cases i els obsequiava amb galetes i tota mena de llaminadures. Un dia es va acostar a uns obrers i es va posar a ajudar-los. Amb un d’ells, l’Eugène, hi va néixer una amistat entranyable. Al cap d’un temps anava sovint a casa seva a jugar amb els seus fills: “Quan anava a casa de l’Eugène, em feia com m’havia fet el meu pare en vida: com que sabia cap a quina hora hi aniria, m’esperava a la porta de casa seva i, quan em veia, s’ajupia i m’obria els braços esperant que jo, corrent, arribés fins a ell i d’un salt m’agafés al seu coll i li fes un petó que ell em tornava.” Pau López tenia nou anys quan va arribar a Cayeux-sur-Mer i deu quan en va marxar. “Fora dels moments d’enyorament, jo en aquell poble m’ho vaig passar molt bé.” Tenia, però, la idea fixa de tornar amb la seva mare.

Al cap d’uns mesos els van dir que si els seus pares els reclamaven, podrien tornar a Espanya. Alguns van ser reclamats i van retornar-hi. Ells, però, van tenir complicacions perquè la seva mare els havia perdut la pista. Mentre eren a la Garriga, s’havia tornat a canviar de casa. Fugint dels bombardeigs del Poble Nou se n’havia anat a viure rellogada al carrer Tres Creus de Sant Andreu. Els va enviar l’adreça però la va perdre. Tot i que l’escrivia, el número del carrer no era el

correcte i les cartes no li arribaven. Fins que un bon dia va recordar l'adreça exacta de la “tia Margarita” que vivia al carrer de la Selva i la va escriure. Aquesta va poder avisar la seva mare que els va escriure reclamant-los.

Abans, però, els nens refugiats hagueren de deixar la colònia. Tot el poble els va acomiadar, les voreres dels carrers per on havien de passar fins a l'estació estaven plenes de gent: “Molts ploraven. I nosaltres també.”

Els van portar als afores d'una ciutat anomenada Peronne, al nord-est de París, al departament del Somme. “En un prat molt gran hi havia un tancat rectangular amb filferro de punxes. A dintre vuit o deu barracons molt grans de fusta. I vigilant el tancat, alguns gendarmes.” Era un camp de concentració de refugiats. Allí hi van passar un parell de mesos fins que un bon dia van anunciar que els retornaven a casa. Era poc abans d'esclatar la Segona Guerra Mundial.

EL RETORN

Amb un quart de quilo de pa i una llauna de sardina emprèn, amb la seva germana malalta, un viatge de tres dies fins a Irún. Van sortir de Peronne enmig de la més absoluta indiferència de la gent: “El viatge va ser tan grisós, que no en conservo cap record. Només una sensació d'abandó i de no ser res per a ningú.”

A Irún hi van ser pocs dies. Els van posar de nou en un tren cap a Barcelona: “D'aquest tros de viatge només recordo una estació que es deia «Caspé» i la impressió que em produí la gran quantitat de trinxeres que vaig veure, sobretot a la zona de l'Ebre.”

“Jo pensava que la meva mare seria a l'estació per rebre'ns, que aniríem a casa nostra, que la vida tornaria a ser més o menys com *abans de la guerra*, amb unes condicions semblants a les que havíem viscut a França: plat a taula, roba, sabates... Però les coses van ser molt diferents.” A Barcelona no els esperava ningú. Tampoc ningú els donà explicacions.

En arribar a l'estació, no recorda si era la de França o la del Nord, els porten al Asilo Durán,⁶ on esperaran tres dies la mare. La notícia de la seva arribada l'havien donat per ràdio. La seva mare no tenia ràdio i no se n'havia pogut assabentar, fins que una coneguda que sí que en tenia es va fixar amb els noms i va anar a avisar-la. Quan va rebre la notícia, la mare va caure a terra desmaiada.

Es troben en una situació igual o pitjor, fora dels bombardeigs, que durant la guerra. No tenien cap mitjà per viure. Havien de menjar les farinetes que els donava l'Auxilio Social.

Tanmateix, no sap com va ser ni a través de qui, però van aconseguir que els lloguessin una de les cases barates de Santa Coloma.⁷ Amb un carretó que els van deixar, ells mateixos hi portaren les poques coses que tenien.

“Allò era veritablement la selva. A mi em feia vergonya dir que vivia a les cases barates de Santa Coloma. Tanmateix, allà almenys vivíem sols en una casa, amb tres habitacions, un menjador-cuina, WC, un safareig i un petit pati.”⁸

En un moment determinat, l'Auxilio Social obre a Sant Andreu uns menjadors infantils que van ser encomanats a la Sección Femenina de FET i de las JONS. Ell i la seva germana hi van anar. Aquelles senyoretetes els tractaven bé. Els diumenges els portaven a missa i els prepararen per la primera comunió. Devia ser l'any 1940 quan va fer la primera comunió. Recorda que els van regalar una camisa blanca, uns pantalons curts blaus i unes espadenyes. Després els van portar al col·legi dels jesuïtes de Sarrià, on els van obsequiar amb un esmorzar.

Però la necessitat es feia sentir a casa. Tot era pensar com poder tenir una mica de diners, almenys per poder agafar un tramvia. Aleshores es dedicà a collir *colillas* per tot Barcelona. Quan arribava a casa

6. L'edifici del que fou Asilo Durán va ser durant molts anys un reformatori infantil. En l'actualitat és la presó de dones del carrer Wad-Ras, al límit entre el Poblenou i la Vila Olímpica.

7. Avui aquest indret s'anomena barri del Baró de Viver.

8. Pau López sempre es referia al llibre *Donde la ciudad cambia de nombre*, de Paco Candel, per fer-nos càrrec de l'ambient que va viure, tot i que el llibre es refereix a un altre barri.

les desfeien i barrejavien el tabac. L'endemà venien el tabac sobre un full de diari estès a terra. No anava a escola.

Una altra activitat va ser, quan tenia onze anys, anar a collir cargols per vendre'ls el dia següent. A cal Carret, on havia fet de pagès als vuit anys, dormien a la pallissa i, cap a mitjanit, amb un llum de carbur, anaven pels marges i resseguien les séquies on era abundant l'herba per collir els cargols que a la nit sortien. Quan en tenien prou, els portaven a Barcelona i els venien al carrer.

Poc després, va recórrer Barcelona tocant l'acordió amb una nena de la seva edat que passava el platet. “Vaig passar moltíssima vergonya i no m’hi vaig arribar a acostumar mai. Però ho feia.” Tanmateix, el fet d’estar tot el dia fora li feia oblidar una mica el lloc i les circumstàncies en què vivia.

Al barri alguns veïns van provar de fer un centre social i van muntar un teatre en una casa buida. Pau López anava sovint a aquell centre. Hi ballava, tocava l'acordió i també la bandúrria, que havia après d'un home gran, el *tío* Pascual. Això va fer que fos conegut pel barri.

La mare i la germana assistien els diumenges al catecisme que un grup de senyores i capellans havien muntat. Ell no hi va voler anar però, amb motiu d'una festa de primera comunió, li van demanar que hi toqués l'acordió. Després del concert, un d'aquells capellans, el jesuïta i gran biòleg P. Puiggròs, l'invità a anar a “Caspé”. Va pensar que es referia al poble que havia vist passant amb el tren i va acceptar la invitació.

Però el P. Puiggròs el porta a la residència dels jesuïtes del carrer de Casp. Sorprès, després de dinar va tocar l'acordió “per a tota aquella gent vestida de negre que em miraven entre divertits, admirats i compassius”. Entre ells hi havia el gran músic pare Massana,⁹ responsable de l'*Schola Cantorum* de l'església, i el germà Moré, responsable de l'escolania.

9. Antoni Massana i Bertran, S.J. (Barcelona 1890 – Raimat 1966) fou deixeble, entre d'altres, d'E. Granados i E. Morera. Es llicencià a Roma en música gregoriana i completà estudis a Munic i a Solesmes. Entre la seva extensa producció musical destaquen l'òpera *Canigó* (1934), sobre text de J. Carner basat en l'obra de Verdàguer, estrenada al Liceu l'any 1953, i l'oratori *La Creació* (1946). Vegeu la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

El germà Moré li oferí la possibilitat de ser escolà, així podria estudiar a l'escola que tenien per als escolans. Això suposaria venir a viure a Barcelona. El germà Moré ja li buscava allotjament. Ell acceptà l'oferiment. Al cap dels anys explicava: “jo no sé que em va impulsar a acceptar aquesta proposta perquè la necessitat de separar-me de la meva mare altra vegada em resultava molt dolorosa.”

Amb el suport del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

© del text: Valentí Feixas Sibila, 2019
© del pròleg: Francesc Torralba i Roselló, 2019
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2019
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat

Primera edició: novembre de 2019
ISBN: 978-84-1303-139-2
DL: L 1.036-2019

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.